

KÁDÁR ELEFÁNTJAI

Gabriel García Márquez: *Utazás Kelet-Európában*

Piac és esztétikum örök harcának egyik szépen kirajzolódó eredménye, hogy a nagymesterek kis művei mindig nagyobb figyelmet kapnak, mint a kismesterek nagy művei. Ez a maga módján tökéletesen érhető tény a sorozatlogikából fakad: a már befutott, ismerős íróknak általában olyan stabil olvasóközönségük van, akik miatt kifizetődő kiadni minden fellelhető írásművüket ifjúkori zsenyéiktől (Vonnegut, Saramago, Fitzgerald, Salinger¹) töredékben maradt darabjaikig (Nabokov, Bolaño²). Az ugyanakkor már tényleg csak az igazán kiváltságosoknak jár, hogy esszéik, interjúik, cikkeik, esetleg még életrajzuk is eljusson a magyar közönséghez, Gabriel García Márquez pedig még ezen belül is külön kasztot képez. Neki ugyanis nemcsak saját beszélgetőkönyve van (*A guajava illata*, a kelet-európai útjai során is fontos szerepet kapó Plinio Apuleyo Mendozával), mint Umberto Ecónak,³ vagy életrajza, mint Capote-nek, Borgesnek vagy Salingernek⁴ (szögezzük le: García Márqueznek kivételes szerencséje volt Gerald Martinnal, nem úgy, mint Borgesnek Edwin Williamsonnal⁵), hanem válogatást kaphattunk legjobb beszédeiből (*Nem azért jöttem, hogy beszédet mondjak*), sőt, legjobb idézeteiből egy füveskönyv is született (*A világ, ahogy Gabriel García Márquez látja*), amit én már coelhóságnak látok. E nem mindennapi felsorolást végigfutva ugyanakkor felmerül a kérdés: hogy lehet, hogy eddig még *nem* adták ki a

¹ Kurt Vonnegut: *A repülő macska – tizenégy kiadatlan novella*. Bp., Maecenas, 2010. José Saramago: *Tetőablak*. Bp., Európa, 2013. J. D. Salinger: *Három korai történet*. Bp., Helikon, 2015. F. Scott Fitzgerald: *Meghalnék érted – és más elveszett történetek*. Bp., Jelenkor, 2017.

² Vladimir Nabokov: *Laura modellje*. Bp., Európa, 2011. Bolaño posztumusz kiadott műveinek listája jelenleg öt regényre, három novellára, egy-egy verses-, esszé-, és interjúkötetre rúg: ezzel alighanem ő az asztalfiókok királya.

³ Jean-Claude Carrière – Umberto Eco: *Ne remélje, hogy megszabadul a könyvektől*. Bp., Európa, 2010.

⁴ Gerald Clarke: *Capote*. Bp., Európa, 2006. Edwin Williamson: *Borges. Az életút*. Bp., Európa, 2010. Shane Salerno – David Shields: *Salinger*. Bp., Európa, 2015.

⁵ Lásd írásaimat García Márquez („Új biblia Gabofileknek”. *Lazarillo Hispanisztikai Portál*, 2009.12.30., http://www.prae.hu/prae/lazarilloetc.php?menu_id=115&aid=72&type=2, *Mindent Gabóról, ÉS*, 2010. február 19.), illetve Borges („Doktor Freud újratöltve”, *Lazarillo Hispanisztikai Portál*, 2010.10.17., http://www.prae.hu/prae/lazarilloetc.php?aid=112&menu_id=115&type=2) életrajzairól.

Magvető Kiadó
Fordította Székács Vera – Scholz László
Budapest, 2017
172 oldal, 3290 Ft

számunkra oly érdekesnek ígérkező, az író 1957-es magyarországi látogatását is rögzítő *Utazás Kelet-Európában?*⁶

Ha megint csak könyvpiaci megfontolásokhoz folyamodunk, elsőre alighanem azzal érvelhetünk, hogy a szépírók alapvetően újságírói munkássága ritkán bizonyul piakképesnek – García Márquez munkássága ugyanakkor jócskán cáfolja a tételt: a kifejezetten riportként értelmezhető *Titokban Chilében* mellett a tényfeltárást szépirodalommal vegyítő regényei (*Egy emberrablás története, Egy hajótörött története*) is mind megjelentek. Olvasói beszámolók ugyanakkor rendre rögzítik, hogy ezeket a könyveket egy *másik* García Márquez írja – ugyanolyan olvasmányos és letehetetlen, mint amit már jól ismertek, de sehol egy égbe repülő Szép Remedios, előbukkanó disznófarok vagy melchiadesi csoda.

Pedig ez a García Márquez *is* igazi – mi több, ez volt előbb. (Máshol már bővebben kifejtettem,⁷ itt most csak finoman jelzem: eszerint nemcsak Latin-Amerika, de még maga García Márquez sem korlátozódik a mágikus realizmusra.) Mikor 1955-ben, 28 évesen a politikai nyomás, a karibi énjének mindig is idegen Bogotá és saját szétforgácsolódása elől menekülve belekapaszkodott egy európai út lehetőségébe, García Márquez Kolumbia-szerte ismert, provokatív és keményen kérdező oknyomozó újságíró és publicista volt (hogy milyen, azt az addigra folytatásokban már megjelent *Egy hajótörés története* alapján megítélhetjük), íróként ugyanakkor még csak egy csekély visszhangot kiváltott kisregény (*Sőpredék*) állt mögötte. A négyek genfi tárgyalásaira érkezve azonban alaposan kilépett a komfortzónájából: sosem járt még Kolumbián kívül, semmilyen idegen nyelven nem beszélt, ami ugyanakkor nem akadályozta meg abban, hogy bátran sodródjon a különböző filmfesztiválok és riportlehetőségek után, míg Rojas Pinilla elnök be nem záratta lapját, az *El Espectador*t. Ettől kezdve megélhetése meglehetősen ingatag lábakon állt, ő azonban nem futott haza: csak hosszabb párizsi, majd rövidebb londoni tartózkodás után, 1957 karácsonyán landolt újra Dél-Amerikában. Ebbe a két és fél éves, nélkülözésben gazdag európai periódusba élkelődnek kelet-európai kalandjai, melyek tökéletesen tükrözik azt a kijelentését, miszerint „amikor 1956 elején elveszítettem a munkámat Európában, mindent elengedtem”, és „két évig csak sodródtam”.

Maga a könyv első ránézésre egyetlen, hosszú utazásnak tűnő riportsorozat (eredeti címe, a *90 nap a vasfüggöny mögött* is erre utal), mely tizenkét riportot foglal magába a „vasfüggönyön túlról”: egy nyugat- és két keletnémet, két csehszlovák, egy lengyel, négy szovjet és két magyar cikket. Valójában azonban a kötet három eltérő időpontban történt utazás tapasztalatait simítja egybe meglehetősen ügyesen. Az első alkalomra 1955-ben került sor, mikor García Márquez a Velencei Filmfesztiválon meghívatta magát a Varsói Nemzetközi Filmkongresszusra: ekkor járt Lengyelországban és Csehszlovákiában (utóbbin 1957-ben is áthaladt, előbbiben, mint egy 1981-es cikkében bevallja, sosem járt többé). A második körút a két Berlint és Lipsčét érintette, és 1957 májusában került rá sor, nem sokkal az SZKP XX., Sztálint elítélő kongresszusa és a magyarországi szovjet bevonulás után. Ennek legfőbb feltétele az volt, hogy García Márquez barátja, a már említett, a kötetben Franco néven emlegetett Plinio Apuleyo Mendoza testvérével visszatérjen Párizsba, spórolt fizetéséből vegyen egy Renault-t, és engedjen barátja unszolásának, hogy együtt fedezzék föl az izgalmasnak ígérkező Kelet-Európát. Míután nem sokkal később meglehetősen csalódottan tértek haza Németországból Párizsba, hetekkel később a moszkvai Világifjúsági Találkozó mozdította őket újra keletre, ahol aztán García Márqueznek sikerült bekerülnie az első, '56 után Magyarországra látogató újságíró-kontingensbe. E három utat aztán García Márquez egy párizsi cselédszobában gyúrta egygyé: három cikke egyből megjelent egy venezuelai újságban, a teljes sorozat azonban ismeretlen oknál fogva egé-

⁶ A teljes igazsághoz rögzíteni kell, hogy a kötet „magyaros” részei 2003-ban már megjelentek a *Nagyvilág* folyóiratban, Scholz László fordításában.

⁷ Zelei Dávid: Gabriel García Márquez. *Élet és Irodalom*, 2014. április 25.

szen 1959-ig az *El Independiente* szerkesztőjének iratfiókjában szunnyadt, míg García Márquez meg nem találta és nem közölte a *Cromos* nevű hetilapban.

Ahogy a kötet születésének története is mutatja, valójában egy esetlegességekben igen gazdag lumpolástörténetről van szó, melyben egy teljes mértékben felkészületlen, nincstelen, de rettentő kíváncsi latin-amerikai igyekszik a lehető legtöbbet magába szívni abból a másik valóságból, amelynek elmélete annyira tetszett neki. Az 1955-re már a kommunizmus iránt igencsak elkötelezett García Márquez célja alapvetően a szocializmus felfedezése („Ide hallgasson, maestro, mindent meg kell tudnunk erről az egészről.” „Mármint miről?” „A szocializmusról” – mondta állítólag Mendozának), a riportok azonban nyilvánvalóan nem csak erről szólnak: megpróbálják megragadni a bejárt nagyvárosokat (Nyugat-Berlin hamisan csengő Amerika, Kelet-Berlin egy romhalmaz, Krakkó maga a katolicizmus, Prága a Nyugat áruhában, Budapest meg egy fogságba esett, rettegő város), a többé-kevésbé megismert embereket (a lengyelek a legoroszoszabbak, a magyarok a legstresszebbek, a berliniek a legszomorúbbak, az oroszok a legvendégszeretőbbek) és az egyes kultúrák sajátosságait: az orosz bürokrácia karkai útvesztőit, vagy a lengyelek képességét arra, hogy összeegyeztessék a katolicizmus és a kommunizmus iránti szimpátiájukat. (Később ugyanez nem esik majd nehezebbre García Márquez jóbarátjának, a pápát Kubában fogadó Fidel Castrónak sem.)

García Márquez célja világos: a mindennapok igazi szocializmusát akarja látni és látatni, mert véleménye szerint „az országokat, ugyanúgy, mint a nőket, akkor kell megismerni, amikor reggel épp csak kibújtak az ágyból”, nem akkor, amikor „berakott hajjal várják a látogatót” (45.). Hogy saját kíváncsi megfelleljen, rendszerint megpattan a hivatalos programokról, hogy provokatív kérdéseivel („Gonosztevő volt-e Sztálin?” – kérdezi az oroszoktól, „Hogy is volt az Kádár novemberi beszédével?” – kérdezi a magyaroktól) piszkálja a blokk erre általában nem épp felkészült lakosságát – sikerét azonban igencsak nehezíti, hogy Párizsban összeszedett francia és nyomorúságos angol nyelvtudását a régióban csak nagyon limitáltan képes használni. Mindez, főleg García Márquez túlzásra és lódtításra való hajlamát ismerve, erősen megkérdőjelezi a szavahihetőségét: hogy ki fordította le neki a magyarországi vécékbe írt Kádár-ellenes feliratokat, és mennyire pontosan interpretálta a cseh parasztbácsik és orosz bábuskák véleményét, az a szöveg végéig bizonytalanságban tartja az olvasót. Az azonban látszik, hogy a kolumbiai vérbeli újságíró: egyrészt, mert iszonyú kíváncsi, és minden érdeklő, másrészt pedig, mert ha épp kevésbé tud kommunikálni, az emberi helyett elkezd a tárgyi valóságról beszélni.

García Márquez felkészültsége politikai szintéren egy átlagosnál érdeklődőbb, baloldali szimpátiájú nyugat-európai újságolvasóé, a mindennapi életben azonban minden, latin-amerikaiakról kialakított sztereotípiát igazol: sehol se vált pénzt, így Oroszországban nem tud taxit fogni az éjszakában (így adódó hányattatásait cikkében természetesen az „igazi” Moszkva megismerésére tett sikeres kísérleteként azonosítja – hiába, az igazi újságírónak minden potenciális alapanyag), simán nekivág bármilyen vízum nélkül Csehszlovákiának vagy Lengyelországnak (aztán puffog, ha várakoznia kell), a német-cseh határon pedig a vámellenőrzés előtt le akar ugrani a vonatról, csak mert meghall egy ismeretlen Rafael Escalona-számot. Mindezek tudatában az ember nem feltételezné róla, hogy képes politikai kérdésekben összeszedetten megnyilvánulni, néhol (például a magyar belpolitikai helyzetben) mégis meglepően tájékozott egy átlagos nyugat-európaihoz mérten – még akkor is, ha október 23-át konzekvensen 28-ra datálja, és meg van róla győződve, hogy Kádár kisújszállási beszéde, melynek maga is tanúja volt, a Budapesttől százhusz kilométerre található Újpesten (!) hangzott el.

Az utazásnak végig érezhető téje van: García Márquez oknyomozó, leleplező hajlamának és gyakorlatának köszönhetően az egész kötet egy nagy szkandermeccs, melynek alapkérdése: vajon mennyire valósítható meg a gyakorlatban a papíron oly vonzó kommu-

nizmus? García Márquez elsősorban az érdeklí, mennyire tudták a háború után hatalomra került rezsimiek emelni az átlagember életszínvonalát – s (az egyébként túlidealizált) Csehszlovákián kívül alapvetően kevés pozitív tapasztalattal tér vissza. Baloldali lelkese-dése, naivitása és a másik oldal erős pozitív propagandája mégis sokszor felmentést ad a kommunista rezsimeknek: minden negatív tapasztalata ellenére is őriz némi naiv hitet például Oroszországban, és hihetetlen magabiztossággal jelenti ki, „biztosnak tűnik, hogy a nép nem szenvedett a Sztálin-rezsim alatt, mert az csak vezető körökben gyakorolta az elnyomást” (121.). Objektivitását ugyanakkor egy másik faktor is kikezdi, mely később a Fidel Castrohoz fűződő viszonyát is meghatározza: a hatalomhoz való közelsége. A politika felhőrégióihoz Magyarországon kerül a legközelebb, ahol éjszakai szökéseit követően a hatóságok kitoloncolás helyett bemutatják Kádárnak, és hagyják, hogy elkísérje kisújszál-lási kampánykörútjára – aligha találni ennyire engedékeny portrét róla a korabeli nyugati lapokban és magyar visszaemlékezésekben, ugyanakkor ennyire pontos jövőképet sem az olvadásról és a kádárizmusról. A „kultusz nélküli emberről” írott jellemzése alighanem sok olvasóban megmarad majd: „Egyszerűen döbbenetes ez a természetes szerénység, az, hogy egyáltalán nincs benne semmilyen hivataloskodás, hogy úgy néz ki, mint aki vásár-naponként az állatkertbe jár, és mogyorót dobál az elefántoknak.” (157.)

Mióta elolvastam, kísért ez a kép, de azt hiszem, nem csak a benne rejlő abszurditás miatt. Mikor elképzelem, ahogy Kádár nézi az elefántot, az elefánt meg Kádárt, egyszerre elképzelem azt is, hogy García Márquez nézi Kelet-Európát, Kelet-Európa meg García Márquez. Hogy melyikük az elefánt, még nem látom világosan.